

Мокрогорска црква Св. Вазнесења у Кршању

ДРАГИША МИЛОСАВЉЕВИЋ

Недалеко од Мокре Горе, близу магистралног пута Титово Ужице — Сарајево, налази се засеок Кршање у кланцу реке Бели Рзав и на обронцима планине Таре. У планинском, готово беспутном крају, овај мокрогорски засеок био је годинама одвојен од света. У Кршање се долазило и одлазило караванским и пешачким стазама, све док у новије време није прокопан узан планински друм, чиме су и комуникације с овим крајем постале живље. У таквом амбијенту налази се мала камена црква посвећена Св. Вазнесењу Христовом. Опкољена са севера и југа високим брдима, непосредно уз леву обалу Белог Рзава, ова богомоља је у историји овога краја позната као мокрогорска црква Св. Вазнесења.¹ Готово непозната научној и широј јавности, црква није изазивала пажњу ни радозналих путописаца,² а ни оних намерника који су трагали за остацима старих култура у овом делу Србије.³ На жалост, она није евидентирана као споменичко наслеђе, у ужем, регионалном смислу, за шта су, свакако, постојали убедљиви разлози.

Прошлост кршањске цркве

Подигнут тик уз границу са Босном, овај мали храм је делио и судбину народа овог краја у бурној историји, а посебно у XVIII и XIX веку, у време честих буна и пограничних сукоба са Турцима. Летопис мокрогорске цркве (писан од 1837) баца више светла на прошлост и страдање храма Св. Вазнесења. Истина, подаци из далеке прошлости су доста оскудни, а понекад и непоуздани, али су драгоцени за осветљавање и реконструисање тешке судбине кршањске цркве у XIX веку. Црква у Кршању је готово сигурно из периода старијег од времена за које имамо поуздане податке. По предању, она је стара 300 година,⁴ што је тешко научно доказати. Народна предања, веома жива у овом крају, најчешће нису без основа, па се и верзија о старој цркви на овом месту може условно прихватити. Извесни трагови о овом храму датирају од почетка XIX века, тачније од 1806. године, када су за време Карађорђевог устанка страдале бројне цркве у Старом Влаху и Србији, ако већ нису биле у рушевинама.⁵ Записано је да су, истог дана 1806. године у Кућанима, Ојковици и Мокрој Гори,⁶ запаљене цркве које су се налазиле непосредно уз будућу границу са Турском. Ову границу је касније трасирао рујански сердар Јован Мићић.⁷ Она је била узрок честих сукоба, јер

су се Турци тешко мирили са постепеним смањивањем својих територија и успостављањем Кнежевине Србије.

После победе другог српског устанка у другој деценији XIX века, у време експанзије градње и обнове јавних грађевина у Србији,⁸ народ овога краја је на месту порушене цркве саградио дрвени храм,⁹ који, на жалост, није био дугог века. У четвртој деценији XIX века, тачније 1834. године, у време постављања нове српске границе према Турској, дошло је до познатих сукоба на Дрини¹⁰ и турских упада преко успостављене границе. Тада су поново страдали Кршање, Мокра Гора и Заовине. Кршањска црква је запаљена и „изгорела до земље”,¹¹ највероватније са целокупним црквеним инвентаром и опремом. То судимо по томе што је напад био неочекиван, па је и сам кнез Милош био изненађен брзином и жестином удара.¹² Истина, лукави кнез је ове немире и сукобе у Мокрој Гори и Заовинама искористио да касније прошири српску територију, али и да убрза исељавање Турака из ових крајева.¹³ Могуће је да је до сукоба 1834. године дошло због претераних територи-

¹ Нова црква, брвнара, у Мокрој Гори налази се у самом центру. Подигнута је средином овога века.

² Цркву је у рушевинама, највероватније 1888. године видео Феликс Каниц. Феликс Каниц, *Србија, земља и становништво I*, Београд 1985, 563, 564.

³ Црква није евидентирана у *Прегледу споменика кроз повесницу српског народа В. Петковића*, као ни у *Археолошким споменицима и налазиштима у Западној Србији*; није поменута ни у *Кнежевини Србији и Поменику М. Милићевића*.

⁴ *Летопис мокрогорске цркве...* 9.

⁵ Т. Ђорђевић, *Србија пре сто година*, Београд 1946, 149.

⁶ М. Поповић, *Историјска улога српске цркве ...* Београд 1933, 38. *Весник српске цркве 1900*, 1401.

⁷ М. Петровић, *Финансије и установе обновљене Србије*, Београд 1901, 322, 323.

⁸ Т. Ђорђевић, *Из Србије кнеза Милоша*, Београд 1922, 147, 148; М. Коларић, *Класицизам код Срба II*, 25; исти, *Грађевине и грађевинари у Србији од 1791—1839*, 10.

⁹ *Летопис мокрогорске цркве...* 10.

¹⁰ О сукобима на граници према Босни 1834. године, писао је Новак Живковић у књизи: *Ужички немири*, Титово Ужице 1979.

¹¹ Н. Живковић, *Ужички немири ...* 230.

¹² Н. Живковић, *нав. дело*, 235; „Српске новине” од 2. марта 1834. г.

¹³ Н. Живковић, *нав. дело*, 231.

јалних претензија сердара Јована Мићића и кнеза Милоша Обреновића, који су лукавством и подмићивањем¹⁴ померали граничну трасу према Босни због чега су их, још раније, упозоравали вишеградски и прибојски Турци.¹⁵ Није искључено да су турски упади на српске територије били реакција на народни збор одржан неколико дана раније, 17. фебруара 1834. године, у Приликама код Ивањице, када је званично објављено присаједињење неких делова Старог Влаха Србији.

Познато је да су знатна финансијска средства из кнежевске благајне 1834. године исплаћена као поклон¹⁶ извесном Ћешифефендији, који је заједно са султановим комесарима и српским чиновницима трасирао нову границу према Турској. У једном писму од јануара 1834. године, послатом Милошу Обреновићу, комесари за постављање границе јављају кнезу да им проблеме праве „Турци ектијари“, Нововарошани, јер тачно знају границу на Јавору, па је готово немогуће да се траса преправи. „Ми одма како видесмо да по карти рђаво иде, одма окренемо другом косом на лево којој смо у онај пар дали име Јавор, јер кад би се правим Јавором на Ојковачко брдо ишло, морало би остати село Штитково и Ојковица Турској“.¹⁷

Михаило Гавриловић, добар познавалац српске историје XIX века, сматра да су 1834. године Турци спалили и уништили све грађевине у Мокрој Гори, Кршању и Заовинама, многе становнике побили а неке одвели у ропство.¹⁸ Он каже да су Турци напали ноћу, у зимско доба, па је народ тешко могао да се сакрије и побегне. Кршање и храм Св. Вазнесења је „похарао“ и запалио Шећо Ариф Милић, кадија из Вишеграда,¹⁹ који је, наводно, касније за овај „злочин платио три хиљаде кеса“.²⁰

Коначно је граница према Турској успостављена 1836. године када су постављени и гранични карантини у Србији.²¹ Један од најпрометнијих карантина је био у Мокрој Гори. То је значило стабилизовање прилика на немирној граници, па и већу могућност да се обнове порушене и спаљене богомоље. Године 1844. „народ овога краја“²² је на згаришту кршањске цркве подигао нову, од тврдог материјала,²³ која је исте године и освећена. Боље материјалне прилике као и велики трансфер трговачке робе преко новопостављене границе и мокрогорског карантина доносили су и веће приходе. Тих година су службеници карантина наручили иконе за новосаграђену цркву од охридског зоографа Николе Јанковића. На иконама су оставили дуге приложничке натписе, који упућују на стечени материјални, али и друштвени статус.

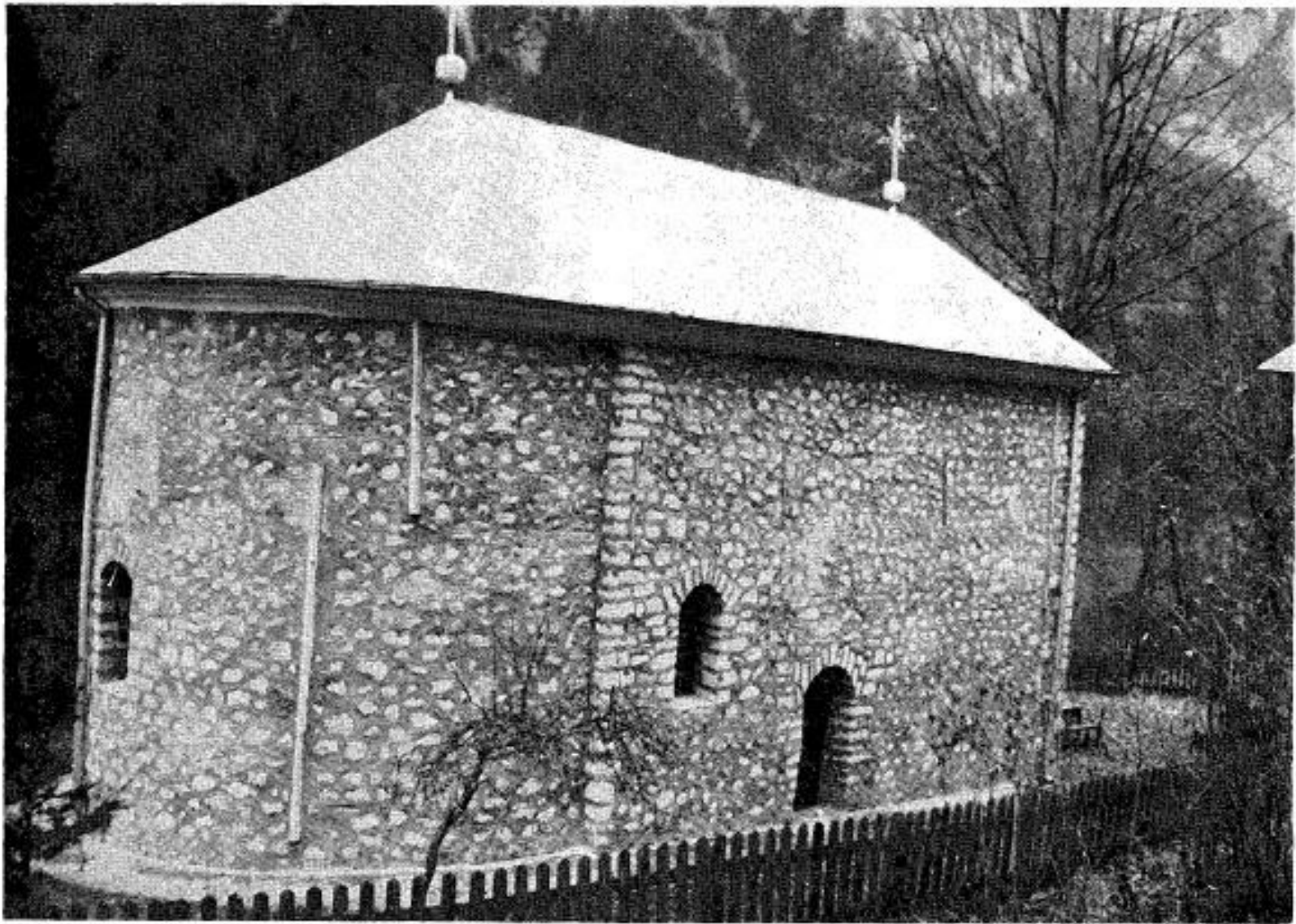
На жалост, ни овај обновљени храм из 1844. године није имао бољу судбину од претходних. У време првих ратних сукоба 1876. године, у познатом јаворском рату, Турци су пробили границу према Србији,²⁴ запалили се-

ла Мокру Гору, Заовине и заселак Кршање. И тада је, као и више пута раније, страдала црква Св. Вазнесења. Мокрогорски летописац каже да је, ипак, постојала једна срећна околност јер су села паљена на Петровцан,²⁵ када је код кршањске цркве било много света, који је из храма изнео све што се могло склонити — богослужбене књиге, антиминс, царске двери и престоње иконе Николе Јанковића из Охрида. Међутим, вероватније је да су мештани очекивали турски упад јер су неке јединице с овог дела границе повучене и пребачене на јаворско бојиште,²⁶ где су ратне операције биле сложеније, а ситуација на фронту тежа. Ипак, тада су сачувани од паљења црквени инвентар и све драгоцености и склоњени у стапарску цркву Св. Архистратига Михаила, где су чуване до 1892. године,²⁷ односно до следеће обнове кршањске богомоље.

Да су народна епска поезија и историја биле у нераздвајном јединству у прошлости овог краја, уверава нас и народна песма посвећена паљењу Кршања и кршањске цркве 1876. године, коју је народ сачувао, а мокрогорски летописац забележио. Песма се, колико је нама познато, сада први пут објављује:²⁸

„Бјела је кликовала вила, са Звознице
високе планине, Како кличе у Кршање
виче: Бјелој кули Тавоњића Павла, ал се
Павла дома не десило већ то чула
Тавоњина љуба, на чардаку на меку
душеку како чула на ноге скочила, и од
себе јорган отурила на срчали пенџер
истрчала и срчали пенџер отворила, на
њега се млада наслонила она слуша шта
говори вила: Ће си данас Тавоњићу
Павле, Ће си данас нигде те не било? Ево
данас допадоше Турци! До бијеле у
Кршању цркве, погубише твога милог
баба мила баба Тавоњић Илију! И русу
му одсекоше главу пред бијелом кулом
Шарчевића. Већ чули ме Тавоњићу
Павле: Купи робље бјежи у планину! Али
вили љуба одговара: Мучи вило грло те
боњело, ти не куни Тавоњића Павла,
овде није Тавоњићу Павле отишо је на
Јавор планину те разгони по Јавору
Турке ..“²⁹

И заиста, када је почео јаворски рат, тутор кршањске цркве је био Тавоњић-Чанчаревић Илија,³⁰ кога су Турци убили пре паљења храма Св. Вазнесења. Предање каже, а летописац мокрогорски потврђује, да је поменути Тавоњић Илија, сазнавши да Турци нападају Мокру

Сл. 1. Црква св. Вознесења у Кршању, североисточни изглед цркве

Fig. 1. Eglise de l'Ascension à Kršanj. Vue nord-est

Гору и Кршање, скинуо црквено звоно и закопао га у нанос близу цркве.³¹ Он, наводно, није стигао да пре смрти било коме саопшти где је звоно закопано, па легенда о закопаном звону још увек живи међу мештанима овога краја.

Потребно је подсетити да је неколико година после страдања Мокре Горе, Заовина и Кршања, овим крајем прошао радознали Феликс Каниц, који је записао своје утиске о стању и изгледу ових села, рекавши да... „међу пустим развалинама Мокре Горе, међу спаљеним сеоским домовима штрчали су некадашња црквица, два димњака и бели зидови бивше карантинске станице“.³²

Данашња црква у Кршању углавном је резултат бројних интервенција градитеља од краја прошлог века, па све до наших дана. Наравно, најзначајнији подухват јесте напор мокрогорских житеља да по трећи пут у XIX веку обнове порушену цркву. На старим темељима 1892. године³³ подигнута је нова

¹⁷ М. Пехровић, *Финансије и установе...* 322, 323.

¹⁸ М. Гавриловић, *Милош Обреновић*, књ. III, Београд 1912, 506.

¹⁹ М. Ђенић, *Златибор у прошлости*, Т. Ужице 1983, 26, 27.

²⁰ *Летопис мокрогорски...* 10.

²¹ Н. Живковић, *нав. дело*, 304. С. Игњић, *нав. дело*, 108.

²² Извесна помоћ је, без сумње, стигла из кнежевске благајне о чему сведочи податак да је „цркви мокрогорској 2. маја 1837. поклоњено 500 гроша из државне благајне“, М. Петровић, *Финансије и установе...* 901.

²³ *Летопис мокрогорски...* 10.

²⁴ С. Игњић, *Ужице и околина 1862—1914*, Т. Ужице 1967, 43.

²⁵ *Летопис мокрогорски...* 11.

²⁶ С. Игњић, *нав. дело*, 42.

²⁷ *Летопис мокрогорски...* 11.

²⁸ Народну песму о пађењу Кршања је запамтио и преписао сада почивши Миломир Остојић из Кршања.

²⁹ *Летопис мокрогорски...* 11, 12.

³⁰ *Летопис мокрогорски...* 12.

³¹ *Летопис мокрогорски...* 12.

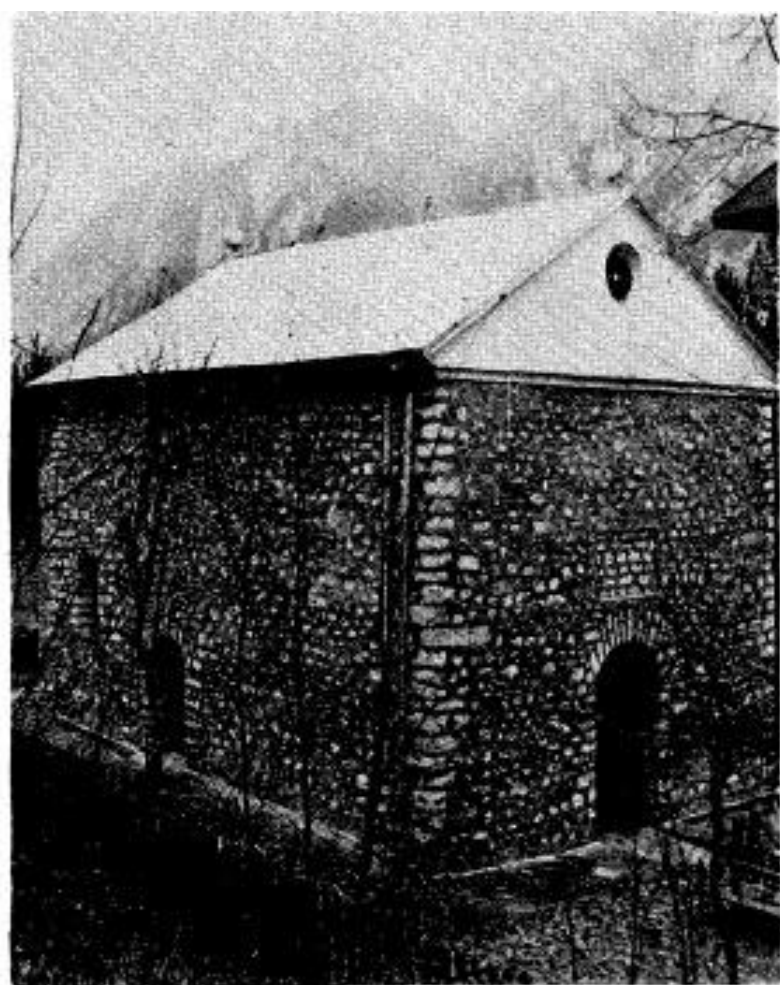
³² Ф. Каниц, *нав. дело*, 563, 564.

³³ *Летопис мокрогорски...* 13.

¹⁴ М. Петровић, *Финансије и установе...* 889, 890.

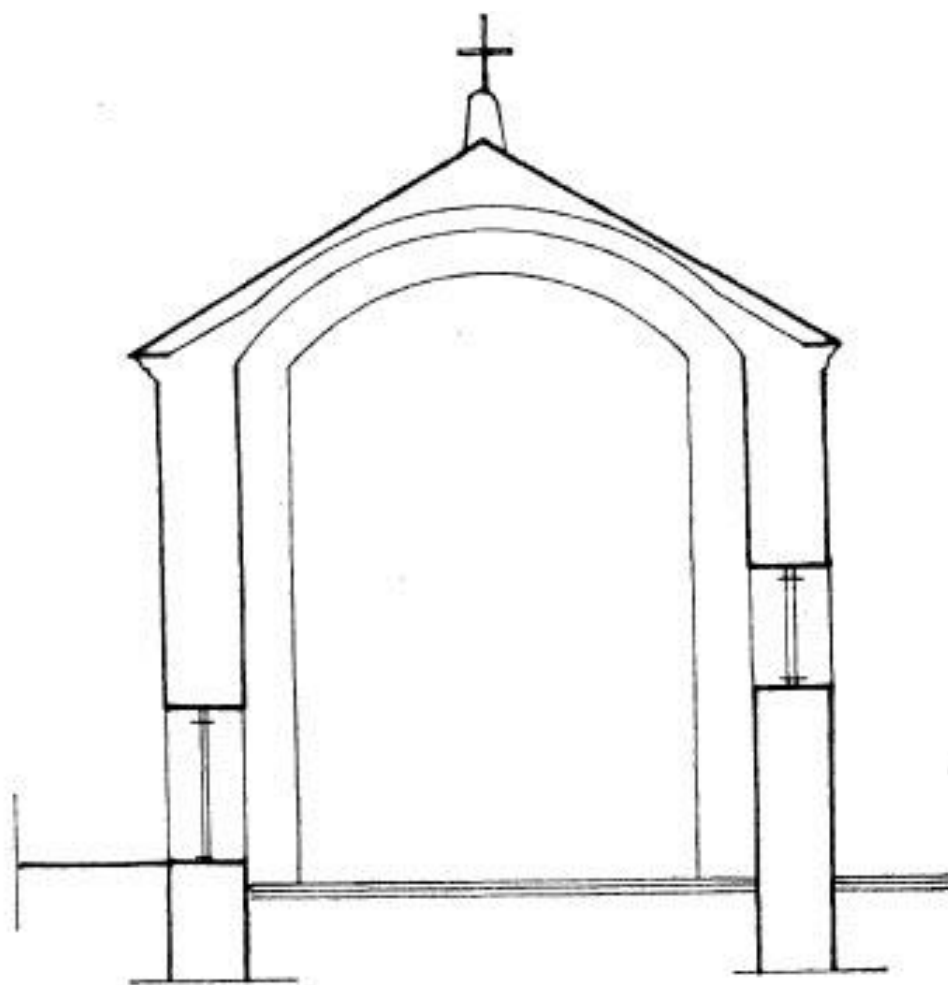
¹⁵ С. Игњић, *Ужичка нахија*, Београд 1961, 106.

¹⁶ Ђешиф-ефендији је поред редовних издатака, поклоњено 1834. године 29.338 гроша; М. Петровић, *Финансије и установе*, 889.

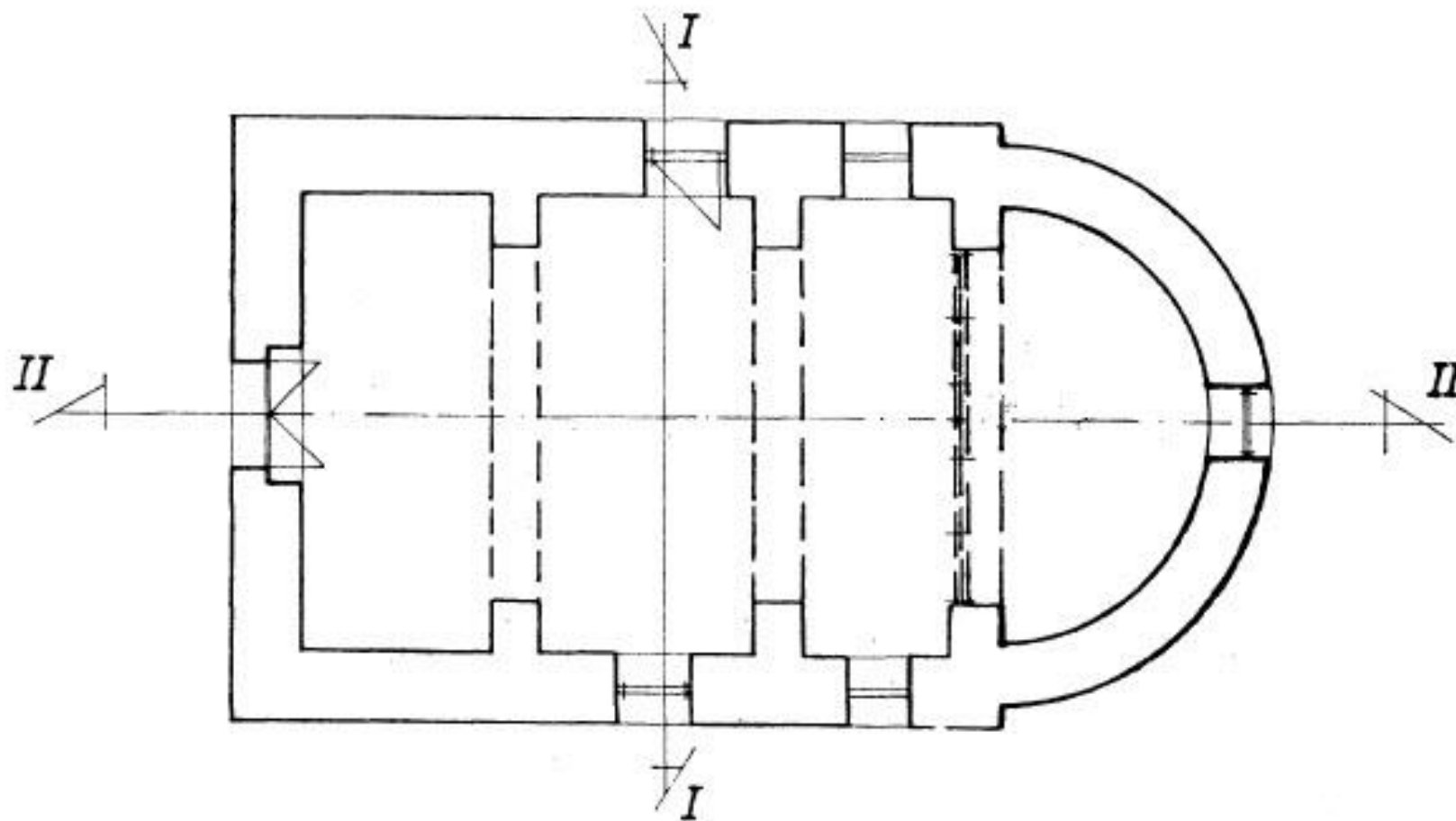
Сл. 2. Црква св. Вознесења у Кршању,
северозападни изглед цркве

Fig. 2. Eglise de l'Ascension à Kršanj. Vue nord-ouest

Цртеж 2. Црква св. Вознесења у Кршању,
попечни пресек

Dessins. 2. Eglise de l'Ascension à Kršanj.
Coupe transversale

Цртеж 1. Црква св. Вознесења у Кршању,
основа цркве

Dessins. 1. Eglise de l'Ascension à Kršanj.
Plan de l'église

црква, зидана од камена и притесане сиге. Освећена је 1. октобра исте године, а освећење је извршио „окружни“ протојереј, јунак и познати радикални првак Милан Бурић, „уз садејство и благослов“ епископа жичког Саве Дечанца и протојереја креманског Захарија Захарића.³⁴

Архитегстура храма Св. Вазнесења

По својим основним градитељским обележјима, црква у Кршању спада у ред малих, сеоских, најчешће гробљанских храмова каквих, иначе, у Србији има много (сл. 1, 2). То је једноставна, једнобродна грађевина базиликалног типа са наглашеном полукружном апсидом на истоку (цртежи 1—2).³⁵ Са северне и јужне стране ојачана је са по три пиластра на које се ослањају полукружни лукови као носачи полуобличастог свода — конструктивног склопа грађевине. Њиме је засведена кршањска богомоља. У наосу са јужне стране су два симетрична прозора, док се на северу, до самог олтарског простора, и на истоку у апсиди, налази по један прозорски отвор. У конхи олтара се налазе две плитке нише које симболизују проскомидију и ђаконикон. Преграда између наоса и олтарског простора је новијег датума, тачније, од почетка овога века. Њен скелет чини шест тордираних (касније префарбаних) дрвених стубова, на које се ослања архитравна греда. Иконе на данашњем иконостасу су новијег датума (осим царских двери), односно, из 1911. године и не представљају значајније уметничко остварење. Црква је зидана у комбинацији притесане сиге и камена. Уграђени материјал (камен и сига) је накнадним градитељским интервенцијама фугован, украшен на начин локалног, фолклорног градитељства. Црква је покривена лимом.

Новијом санацијом и реконструкцијом кршањске богомоље из 1934. године,³⁶ извршено је ојачавање и утезање бочних зидова цркве, који су, наводно, били напукли, тако да је кроз „пукотине могао и човек проћи“.³⁷ Том приликом је црква попречно затегнута металним утегама. Олтарска апсида је затегнута двома затетама, а западни зид је ојачан трима цевастим утегама. На кршањској цркви, као на многим сличним црквама у Србији, пластична декорација је оскудна. Само се на западном тимпанону може уочити скромно декоративно уобличавање, какво налазимо и испод кровног венца. Црква није живописана, али је недавним интервенцијама украшена флоралним и стилизованим мотивима у подељеним пољима.

Иконе из кршањске цркве

Данашњи иконостас у Кршању, како је већ поменуто, дело је мање познатог, локалног иконописца из друге деценије XX века. Од

иконостаса који је до тада коришћен, остале су сада само царске двери, које се налазе на свом првобитном месту и сасвим одударају од рустикалнофолклорних икона новог иконостаса. Царске двери као и престоне иконе Христа и Богородице са Христом³⁸ са првобитног иконостаса, рад су охридског иконописца Николе Јанковића. Њега је мокрогорска црквена општина ангажовала да 1848, односно, 1849. године за обновљени храм Св. Вазнесења Христовог наслика двери и престоне иконе. Могуће је да је црквена општина искористила присуство овог сликара у ариљском крају, јер је у то време Никола Јанковић био ангажован да слика иконостас за храм Св. Ахилија у Ариљу,³⁹ који је и завршио исте, 1849. године.

Овај охридски иконописац, који се често са пијететом потписивао са „од Орида града“, припада групи веома ангажованих зоографа у унутрашњости Србије у трећој и четвртој деценији XIX века.⁴⁰ Своје скромно сликарско знање, недовољно познавање анатомије,⁴¹ што се изражава у диспропорцијама седећих и стојећих фигура, овај сликар је надокнађивао смислом за колористичка нијансирања и допадљивошћу својих радова. Наглашена декоративност Јанковићевих икона најчешће је резултирала истицањем споредних детаља сцене у први план. Међутим, то је представљало и испуњавање захтева православних црквених општина, које су дугогодишњом везаношћу за поствизантијски иконопис, употпуњен барокном китњастошћу, упорно одржавале старе традиције.⁴²

Јанковић је сликао у више места широм Србије, било заједно са другим сликарима, или сам. Тако су он и Михаило Константиновић сликали живопис у трonoшком храму, који су завршили 1834. године⁴³ и заједно се пот-

³⁴ *Летопис мокрогорски...* 13.

³⁵ Архитектуру цркве у Кршању снимио је архитекта Михаило Јовановић, а техничке цртеже у размери припремила Рада Узуновић, на чему им се овом приликом срдечно захваљујемо.

³⁶ *Летопис мокрогорски...* 13.

³⁷ *Летопис мокрогорски...* 13.

³⁸ Престоне иконе Христа и Богородице са Христом, рад Николе Јанковића, пронашли смо у оближњем новоподигнутом храму у селу Заовинама на Тари. Иконе су тамо пренете 1982, наводно, због освећења нове цркве.

³⁹ Б. Вујовић, *Уметност обновљене Србије 1791—1848*, Београд 1986, 259.

⁴⁰ П. Васић, *Црквена уметност код Срба у XVIII и XIX веку*, Српска православна црква 1219—1969, Београд 1969, 341.

⁴¹ Б. Вујовић, *нав. дело*, 259.

⁴² Д. Медаковић, *Сликарска породица Лазовић, Путеви српског барока*, Београд 1971, 288.

⁴³ В. Петковић, *Преглед црквених споменика кроз повесницу српског народа*, Београд 1950, 331.

Сл. 3. Црква св. Вознесења у Кршању,
царске двери

Сл. 4. Црква св. Вознесења у Кршању,
царске двери (детал)

Fig. 3. Église de l'Ascension à Kršanj. Porte royale

Fig. 4. Église de l'Ascension à Kršanj. Porte
royale, détail

писали као „бивши молери Никола Јанковић и Михаило Константиновић”. Заједно са Живком Павловићем, пожаревачким молером, Јанковић је радио живопис манастира Сретење у Овчарскокабларској клисури,⁴⁴ који су завршили 1844. године. Јанковић је касније, колико је познато, сам радио, па је био ангажован у храму Св. Георгија у Чибутковици 1848. године,⁴⁵ где је сликао иконостас готово на исти начин као и у Троноши. Следећа етапа његове сликарске делатности везана је, како је већ поменуто, за ариљски храм⁴⁶ где је сликао престоње иконе, као и неколико посебних икона за иконостас цркве Св. Ахилија. У исто време је сликар за мокрогорску црквену општину, где се и потписао на престоној икони Богородице са Христом. Затим је

насликао неколико појединачних икона у Вранићу 1850. године,⁴⁷ у Богатићу 1854—55.⁴⁸ и у другим местима у Србији.⁴⁹

За кршањске иконе Николе Јанковића везана је једна занимљива појединост. Он се често на својим радовима потписивао као охридски иконописац, чиме је свакако своје

⁴⁴ П. Васић, Живко Павловић, молер пожаревачки и његово доба, Пожаревац 1968.

⁴⁵ Б. Вујовић, нав. дело ... 259.

⁴⁶ Б. Вујовић, нав. дело ... 259.

⁴⁷ Б. Вујовић, нав. дело ... 259.

⁴⁸ Б. Вујовић, нав. дело ... 259.

⁴⁹ Б. Вујовић, нав. дело ... 259.

Сл. 5. Црква св. Вознесења у Кршању,
Богородица са Христом (престона икона), рад
Николе Јанковића из Охрида

Сл. 6. Црква св. Вознесења у Кршању,
Богородица са Христом (детал)

Fig. 5. Eglise de l'Ascension à Kršanj. La Vierge à
l'Enfant (grande icône de l'iconostase, due à
Nikola Janković originaire d'Ohrid)

Fig. 6. Eglise de l'Ascension à Kršanj. La Vierge à
l'Enfant, détail

Сл. 7. Црква св. Вознесења у Кршању,
Исус Христ (престона икона), рад Николе
Јанковића из Охрида

Сл. 8. Црква св. Вознесења у Кршању,
Исус Христ (детал)

Fig. 7. Eglise de l'Ascension à Kršanj. Le Christ
(grande icône de l'iconostase, due à Nikola
Janković, originaire d'Ohrid)

Fig. 8. Eglise de l'Ascension à Kršanj. Le Christ
détail

сликарско умеће доводио у везу са богатом уметничком традицијом овог културног центра на нашем Југу. Међутим, на кршањској престоној икони Богородица са Христом, Јанковић је уз уопштени натпис „од Орида града“, додао и име села из кога потиче — „из село Белице“. И поред тога што је тај део натписа нешто оштећен, поуздано сазнајемо да је Јанковић из села Белица које се налази око петнаест километара од Охрида, тачније између Калишта и Струге (4 km удаљено од Струге). Очигледно да је атрибуција охридског зоографа имала значајног удела у степену његовог ангажовања у време експанзије обнове и изградње цркава у Кнежевини Србији, гридесетих и четрдесетих година прошлог века.

Царске двери из Кршања сликане 1848. године (слике 3, 4), представљају значајну уметничку целину иконостаса. Израђене су од храстовог дрвета (173x102x3,5 cm.) и дуборезно обрађене у пољима у којима су попрсја пророка Соломона и Давида, као и у средњем делу где се преклапају лево и десно крило. Централни простор на дверима заузима композиција Благовести, која је представљена у два симетрична поља посебно уоквирена дрвеним рамом, дубине од 1,5 cm. Простор испод архангела Гаврила и Богородице који је најчешће у домаћем иконопису XVIII и XIX века решаван стилизованим и флоралним преплетом, на овим дверима је једноставно премазан тамном бојом, чиме је на изванредан начин динамизирана контрастно постављена сцена Благовести.

На левом крилу, у облацима је приказан архангел Гаврил, изнад кога је сигнатура представе *БЛАГОВЕШТЕНИЕ ПРЕСВЯТЫХ ДВѢИ*. Одевен је у дуг сребрнобели дивитисион шрафиран на драпираним местима тамнозеленим нијансама. Од траке око врата спушта се пурпурно црвени лорос који је пребачан преко десне руке. Једва приметни делови рукава указују на доњу љубичастоплаву хаљину. Архангел десном руком подигнутом у висини рамена благосиља, а у левој држи расцветани крин. Овалне, крупне главе (са тамном косом подељеном по средини), на којој доминирају цртачки решавани делови лица и приметне деформације у сликању откривеног стопала. Архангел Гаврил делује доста укочено и статично. Поред истакнуте виткости, фигура оставља утисак непропорционалности. Том утиску доприносе наглашене драперије дуге хаљине, које не прате адекватно покрете тела. Анђеоска крила су решена у смеђим и тамним тоновима.

Изнад архангела Гаврила у дуборезно украшеном пољу приказано је попрсје пророка Соломона *с = ц = п Соломон* са царском круном на глави. Соломон је одевен у црвену хаљину и тамнозелени огртач шрафираних драперија. Левом руком благосиља, а у десној држи отворену књигу са текстом: *ПОВЕДНИЦИ ВОВѢК* Ξ

живѣть и в гсѣхъ мзда ихъ. Испод уоквиреног попрсја налази се дужи приложнички запис мештана чијим уделом су исликане ове царске двери, са занимљивим епитафом: „вечни спомен да се чини“.

На десном крилу царских двери, приказана је Богородица из Благовести *Марѣи вѣи* (сл. 4). Одевена је у тамноплаву хаљину и пурпурно црвени мафорион. Десна рука је у висини груди, у левој држи затворено, црвено јеванђеље. У светлосном снопу према њој слеће Свети Дух у облику голуба. И код Богородице, виткост фигуре наглашена је шрафираним драперијама, које не прате статичну фигуру, већ пре фигуру у покрету. Зоографи из радионица са Југа су често шрафирали драперије, што је посебно уочљиво у радовима иконописаца из породица Рафаиловић—Димитријевић.⁵⁰ На Јанковићевим стојећим и седећим фигурама приметна је тежња да се шрафиране драперије користе у функцији декоративности, али и да допринесу утиску динамичности фигура.

Изнад Богородице је пророк Давид *с = ц = п Двѣдъ*, приказан у пурпурном огртачу и зеленој хаљини. Десном руком благосиља, а у левој држи отворено јеванђеље и лиру. Текст јеванђеља је прилично нетачно и неспретно писан. Пророк Давид је приказан као старац са типизираним карактеристикама,⁵¹ избораног лица, тамних подочњака, седе браде. На глави има царску круну. У левом углу је још један дуг приложнички запис из кога сазнајемо да је двери 1848. године наручио извесни Радован Турудић из Мокре Горе.

Инкарнати на ликовима са царских двери су сасвим монотони и шаблонски. То су углавном жуте и, врло ретко, окер нијансе са незнатним смеђим сенкама. У целини, кршањске двери карактерише примат цртачког над колористичким решавањем, што се посебно уочава на деловима лица, на очима, бради, носу, устима. Ове царске двери по свему остају у оквирима домаће иконописне традиције.

Мада на дверима нисмо пронашли уобичајени потпис Николе Јанковића, тешко да се може оспорити да ово није његово „рукоделаније“. На основу стилских и иконографских особености упоређених са његовим ранијим радовима, као и са престоним иконама из 1849. године, можемо тврдити да је Јанковић овакако аутор ових, занатски педантно урађених и добро очуваних двери.

Престоне иконе Христа и Богородице са Христом, пронађене у заовљанском храму на Тари, свакако су најзначајније остварење сликано за цркву Св. Вазнесења у Кршању. По композиционим и стилским својствима, оне потпуно одговарају аријским престоним иконама, што доказује да су сликане по истим предлошцима. Обе иконе су израђене од липове троделне даске и имају своје оригиналне оквире од истог дрвета, покривене позлатом.

Богородица са Христом $\overline{\text{мр}} \overline{\text{оѡ}}$ (сл. 5, 6) (85X64,5x2) је представљена на раскошном барокном престолу, у дугој плавољубичастој и златом шрафираној хаљини. Преко ње је цинобер мафорион постављен зеленом тканином и украшен златним орнаменталним порубима са ресама на рукавима. Богородица у десној руци држи златан скиптар, а левом придржава малог Христа одевеног у сребробели хитон и пурпурни химатион. Десном руком благосиља, а у левој држи плаву куглу. На Богородичиној глави је зеленозлатна царска круна. У горњим угловима су два, односно три херувима. При дну супеданеума се налази следећи запис изведен белим словима:

Сл. 9. Црква св. Вознесења у Кршању, икона Св. Георгије и архангел Михаило

Fig. 9. Église de l'Ascension à Krsanj. Icône de saint Georges et de l'archange Michel

У доњем десном углу иконе сликар је оставио већ поменути потпис:

**† РѢМОАѢЛІЕ НІКОЛЕ:
АНКОВІѢА ИЗ ОРИДА:
ГРАДА - ИЗ СЛОБЕЛИЧС**

Поред већ помињаних недостатака изражених у непропорционалности седећих фигура, које су приметне и на овој фигури Богородице, престопа икона Богородица са Христом из Кршања спада у боља остварења овог охридског зоографа. Фином моделацијом Богородичине главе, као и делова лица са ублажавањем графицизма, наглашено присутног на царским дверима, уз брижљиво тониране ружичастоокер инкарнате са тамним сенкама, ова икона оставља утисак уметнички и занатски коректно обављеног посла.

Исус Христ $\overline{\text{іс}} \overline{\text{хр}}$ (слике 7, 8) (85X64,5X2) је представљен на исти начин, на раскошном царском трону, одевен у архијерејску одежду. Горња хаљина је цинобер саκος украшен ружиним цветовима и постављен зеленом тканином. Преко сакоса је сребрносив омофор са златним крстовима и рубовима. Приметан је љубичастолав стихар шрафиран златом у истом тону као и јастук на коме Христ седи. На десном боку је златом украшен надбедреник, док му о врату на ланцима висе архијерејски симболи крст и панагија. На глави је велика црвенозлатна царска круна. Десном шаком благосиља, док левом држи отворено јеванђеље са читљивим текстом јеванђеља по Матеју (XXV, глава 34). У горњим угловима иконе насликани су херувими,

⁵⁰ Г. Томић, Бокопаторска иконописна школа XVII—XIX века, Београд 1957, 9.

⁵¹ Б. Вујовић, нав, дело... 259.

**† СІЮІКОНѢ ПРИЛОЖИ АѢН МЪ МОЛОВИѢ
АНРЕКТОР МОКРОГОРСКИ: СЕ "ІОІ СС
ПРѢГ І: СТАНЕ: ЗАВЪЧ НН ПОМ...
СЪЕТОМЪ: ХРАМЪ: ВОЗНЕ...**

док је позадина решена плавом бојом. На доњем налази се попрсје Исуса Христа одевеног у делу супеданеума је следећи натпис:

**✝ ОСМОТРИТЕЛЪ: КАРАНТИНА: МО КРОГОРСКИ:
ПРИЛОЖИОЕ ЗАСПО МЕНЪ СВОИ НСВО.
ПРЪГЕ · СТАНЕ · НАВА СНА: ЛИКЪ · Н · · СА:
ХЪТА: ХРАМЪ ВОЗНЕСЕНІА ХЪТОЕА:
ЖИВКО ЛАЗАРЕ ВІЪЪ:**

Диспропорција Исуса Христа на овој престоној икони је очигледна. Она показује неспретност сликара у компоновању седећих фигура, при чему је посебне проблеме сликар имао код скраћења доњих делова, који су сасвим несразмерни у односу на целу фитуру. Незграпне и крупне шаке фигура на овој икони употпуњују оцену о сликаровом оскудном знању и његовом ослањању на урођени таленат кад компонује седеће и стојеће фигуре. Међутим, моделација појединих делова лица и главе изведена је сасвим зналачки, и са смислом за тонска нијансирања. Христ је млад човек, крупних очију, танких брчића и кратке браде. Дуга кестењаста коса пада му по раменима, а на лицу му лебди благ осмех. Инкарнати су решени ружичастожутим тоновима са светлим партијама на челу и око очију.

Још једна икона из кршањског храма заслужује да буде поменута. Вероватао са првобитног иконостаса, данас окачена на зид у наосу цркве, икона *Св. Георгије и св. архангел Михаило* (слика 9) представља типично остварење домаћих, цинцарских радионица каквих је у првој половини XIX века било више у Србији.

Сликана је на гипсаном платну кашираном на дводелној храстовој дасци (73,5x63,5x3) на којој су приказане стојеће фигуре ових светаца у ратничким одорама. Одевени су у потпуно исте златне прслукe и огрнути пурпурним огртачима. Св. Георгије у десној руци држи крст, а у левој копље, док архангел Михаило у десној руци држи мач а у левој плаву кутлу са христовим симболом, словом **Х**. Ове, готово исте, ратничке фигуре, разликују се једино по великим златним крилима Св. Михаила. У горњем делу, изнад ратника,

нутим рукама у ставу у коме благосиља. У доњем делу иконе је црвеним словима исписан приложнички запис:

**СИО ИКОНЪ ПРЕЛОЖИ РАБЪ
БЖІН ЖИВАН ЋРКОВИЋЪ У
ЦЕРКВЪ МОКРОГОРСТО
СЕБИ ЗАЗДРАВЉЪ
ЛѢТ 840**

Статичне безизражајне фигуре са крупним овалним главама и укоченим погледима⁵² недвосмислено упућују на радионицу Јована Стергијевића, познатијег као Јања Молер. Да ли је он лично радио ову икону, или је, пак, она дело његових ученика, не сматрамо изузетно важним, тим пре што је познато да је Јања Молер оставио велики број иконостаса и посебних икона широм Србије.⁵³ Ова икона нас упућује на релативно широк простор у коме је деловала зоографска радионица овог иконописца, посебно популарног у време прве владавине кнеза Милоша.⁵⁴

⁵² Б. Вујовић, *Ликовна култура Србије у време проте Матије Ненадовића*, у каталогу *Прота Матија Ненадовић и његово доба* САНУ, Београд 1978, 118, 119.

⁵³ Б. Вујовић, *Уметност обновљене Србије 1791—1848*, 255.

⁵⁴ Т. Ђорђевић, *нав. дело...* 154.

Église de Mokra Gora — église de l'Ascension à Krsanj

DRAGIŠA MILOSAVLJEVIĆ

L'église de l'Ascension, plus connue dans l'histoire comme église de Mokra Gora, est un monument peu exploré et inconnu à la science. Des informations sur son passé lointain sont extrêmement maigres pour devenir un peu plus nombreuses grâce aux annales de Mokra Gora, écrites à partir de 1837. On y lit, par exemple, qu'au cours du XIXe siècle, à l'époque de fréquents troubles et conflits de frontière avec les Turcs, l'église de Kršanj fut trois fois incendiée et démolie, notamment en 1806, en 1834 et en 1876, partageant ainsi le sort de la population limitrophe.

Il s'agit d'un édifice de type basilical, comportant une seule nef et une abside bien saillante sur le côté oriental de l'église. Les murs oriental et septentrional sont percés chacun d'une seule fenêtre, finement moulurée, tandis que dans le mur méridional il y en a deux. L'église est bâtie avec des blocs de pierre et ceux de tuf, grossièrement taillés. Récemment l'église fut renforcée par des supports métalliques, du fait que les murs latéraux risquaient de se détacher.

L'actuelle iconostase de l'église de Kršanj date de 1911; c'est l'oeuvre d'un peintre local

peu connu et ne présente pas une valeur artistique considérable. Tout ce qui reste de l'ancienne iconostase, c'est la porte royale, due à Nikola Janković, zographe d'Ohrid. En 1848/49, celui-ci se vit confier la décoration de la porte royale et l'exécution des grandes icônes représentant le Christ et la Vierge. Ces dernières décorent actuellement l'église du village de Zaovine, dans la Tara.

Le peintre de la grande icône représentant la Vierge à l'enfant apposa au bas de celle-ci, en plus de sa signature, le nom de son village natal, si bien que l'on sait, grâce à cela, que Nikola Janković était originaire de Belica, village situé à une quinzaine de kilomètres d'Ohrid.

Les grandes icônes de l'iconostase et la porte royale sont des réalisations typiques des ateliers de zographes postbyzantins qui étaient nombreux en Serbie dans la première moitié du XIXe siècle. Ces peintres, qui avaient du talent et qui, du point de vue artisanal, accomplissaient honnêtement leur travail, n'ont pas joué un rôle important dans le développement des beaux-arts de la Serbie du XIXe siècle.